

Revista „Gândirea” – o abordare sistematică a dimensiunii religioase a culturii românești în context european

Cristina Gabriela NEMEȘ*

Key-words: *magazine, culture, spirituality, religious*

Prezentul studiu își propune o reexaminare a revistei „Gândirea” și așezarea acesteia pe poziția de componentă organică a culturii românești, dintr-o perspectivă religioasă, legând fenomenul românesc de cel european. Punctul de referință îl constituie atât articolele publicate în paginile revistei „Gândirea” sau în alte reviste din țară sau străinătate, cât și studiile¹ sau antologiile² apărute anterior anului 1989. Sub cenzura comunistă, autorii studiați erau considerați, la vremea respectivă, „minori”, iar opera lor poetică trecută de cele mai multe ori la index.

Studii mai recente și abordări moderne precum internetul, interviul, cercetarea pe teren sau cercetarea manuscriselor vin să completeze demersurile tradiționale (enciclopedii, dicționare, istorii literare, bibliografii, ediții ale volumelor de versuri), punând astfel în valoare locul revistei „Gândirea”, atât în literatura română, cât și în cea europeană.

O analiză a studiilor apărute înainte de anul 1989 oferă o perspectivă exclusiv laicizantă de interpretare, atât a poeziei, cât și a contextului socio-cultural al vremii apariției revistei. Apărut în anul 1975, studiul dedicat „Gândirii” de criticul literar D. Micu se încadrează în dogmele ideologice ale timpului. Meritul său, incontestabil, constă în faptul că repune în discuție o mișcare literară care, deși destul de ignorată sau chiar blamată, creionează ideologia revistei. Criticul literar Ov.S. Crohmălniceanu îi recunoaște acest merit:

---

* Liceul Tehnologic „Liviu Rebreanu”, Bălan, Harghita, România.

¹ A se vedea studiile reprezentative: Călinescu 1941; Micu 1975; Gh. Vrabie, *Gândirismul – Istoric. Doctrină. Realizări*, București, Editura Cugetarea, 1940; Ov.S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, București, Editura Minerva, 1974; Mircea A. Diaconu, *Poezia de la „Gândirea”*, ediția a-II-a, București, Ideea Europeană, 2008.

² Pan M. Vizirescu, *Poezia noastră religioasă*, Cluj, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, 1943; *Poeziile creștinilor români*, București, Editura Casa Școalelor, 1944; *Antologia poeziei religioase românești*, ediție îngrijită de Florentin Popescu, București, Editura Albatros, 1992; Emil Pinte, „Gândirea”. *Antologie literară*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992; *Poezie creștină românească*, ediție îngrijită de Magda și Petru Ursache, Iași, Editura Institutul European, 1996; *Rugăciunile poezilor*, ediție îngrijită de Nicolaescu și Dan Ioan Nistor, București, Editura Paralela 45, 2000; Ion Buzași, *Poezia religioasă românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003; *Gândirea. Poezia de inspirație religioasă*, *Antologie*, ediție, prefață și note de Laura Bădescu și Mihaela Găitănar, Craiova, Editura Universitaria, 2007.

Dumitru Micu pășește pe un teren aproape neexplorat [...] explicarea și caracterizarea exactă a „gândirismului” presupun un studiu bazat pe o concepție materialist-istorică [...] nu emite nici o judecată fără să pună pe masă dovezile chemate a o îndreptăți [...] ideile la „Gândirea” sunt urmărite în contextul istoric al epocii, sub efectul lor practic [...] din titlul cărții, Dumitru Micu, deosebește „Gândirea” de gândirism (Crohmălniceanu 1975: 56).

În aceeași linie, Laurențiu Ulici reține faptul că, dintre toți colaboratorii revistei, Lucian Blaga se evidențiază prin opera și personalitatea sa culturală covârșitoare:

[...] contribuția literară a celor mai talentați dintre colaboratorii de frunte ai revistei și îngăduindu-și o singură, mare slăbiciune, explicabilă într-un fel: Lucian Blaga pe care, practic, îl scoate dintre gândiriști, după ce tematic îl așeza în aripa de „stânga” a revistei, gest a cărui justete rămâne totuși discutabilă (Ulici 1975: 10).

Caracteristica esențială a revistei o constituie dimensiunea religioasă care a fost impregnată de conducătorul său spiritual, Nichifor Crainic. Revista conține studii, recenzii și cronici, dar și opere literare în care predomină metafizicul, un anume spirit religios care își face simțită prezența. Această observație îl determină pe Z. Ornea să remarce existența unor „factori lianți” ai revistei: sensibilitatea metafizică, spiritul religios și aspirația către un estetic „dezmarginat” și, grupate în două secțiuni, „tema chtonică și invarianta sentimentului religios” (Ornea 1980: 556).

Contextul apariției revistei este și el analizat de criticii literari ai vremii, care vedeau în acest eveniment un așa-zis „moment de criză”, dacă nu chiar de haos, care explică apariția unei astfel de reviste cu un asemenea profil. În acest sens, pentru Emil Pinte, „Gândirea” era „o necesitate a epocii” (Pinte 1992: 13), în vreme ce Pamfil Șeicaru vedea în revistă o „salvare în haos, pe linia unui cosmos spiritual, simțit de generația noastră, în anii tulburi de după război” (Șeicaru 1930: 4).

În majoritatea articolelor publicate în această perioadă se diagnostica starea socială, culturală și morală a societății românești după război. Se dorea o revenire din criza morală care se adâncea destul de pregnant și, în acest scop, se făcea un apel la conștiință, la reînnoire sau înviere spirituală:

[...] situația țării noastre este grea. Și nu atât din punct de vedere economic [...], cât din punct de vedere moral. Ne-am pierdut axa sufletească, suntem teribil de dezorientați. Dar parcă în viața culturală e altfel? Deschideți ferestrele să intre aerul încrederii, al bunului simț, al valorificării juste, al criticei drepte (Bassarabeanu 1932: 2).

Dorința de a avea o cultură proprie care să fie răspândită printr-o revistă va prinde contur și va deveni un crez mesianic. Păstrarea și transmiterea valorilor acestui popor – tradițiile și credința, reînnoirea spirituală – vor deveni simboluri naționale. În acest context, surprins și comentat de Cezar Petrescu, mentorul clujean al revistei, va apărea „Gândirea”:

Se afla în vremea aceea la Cluj o colonie de juni cărturari sosiți din toate ungherele vechiului regat. Ne atribuim o chemare mesianică [...], ne îndemna nivelul ridicat al ziarelor și revistelor maghiare; și tipăriturile sașilor de la Sibiu și Brașov, cu vechea lor tradiție de cultură. Ne-am simțit deodată singuri [...] s-a deșteptat instinctul solitar, nu de luptă, ci de conservare și de apărare a generației. Ceea ce ne-ar trebui

nouă, ca să ne cunoaștem și să ne găsim drumul ar fi o revistă, a noastră, scrisă de noi, pentru noi [...] am scris prietenilor de la București [...] prietenilor de la Viena: Nichifor Crainic și Al. Busuioceanu (Petrescu 1930: 407).

Similitudinile aspirațiilor spirituale naționale cu cele europene sunt punctate de mai mulți autori, printre care același Cezar Petrescu:

[...] atmosfera în care a luat ființă „Gândirea” și nevoia de limpezire în care se afla generația noastră neliniștită de atunci, e destul să le încadrăm în atmosfera de după războiu a întregii Europe de atunci [...] treptat drumul „Gândirii” s-a confundat cu drumul spiritualității românești, înfățișată de generația de după războiu. Atmosfera tulbure în care se afla toată Europa în anul 1920 [...] fiecare popor și-a îndreptat arta și literatura și gândirea spre izvoarele cele vechi și mereu înprospătate ale credinței și ale tradiției pământene. Publicațiile aceluiași generații din Franța, Italia, Germania, îl descopereau prin proprie și sincronică experiență, convergând spre aceeași țintă ultimă (Petrescu 1930: 407).

În scurt timp, „Gândirea” avea să devină una dintre cele mai importante publicații datorită faptului că a reușit să atragă personalitățile culturii românești:

„Gândirea” a izbutit să fie un centru și o imagine integrală a literaturii și artelor în epoca de după război. Nici o publicație similară din țară n-a grupat în jurul ei o pleiadă mai numeroasă de scriitori, cunoscători ai culturii europene (Petrescu 1930: 411–413).

Studiile apărute după anul 1989 pun în valoare și contextul politic al vremii, atât european, cât și național, cu scopul de a evidenția modelul cultural specific fiecărui popor. În acest sens, George Enache face următoarea constatare:

Pentru a înțelege disputele intelectuale iscate în perioada interbelică, este necesar să precizăm că au existat în cultura europeană două tendințe. Prima pune accentul pe o *koine* culturală. Se presupunea existența unui standard cultural unitar care nu putea fi încălcat [...], cealaltă tendință [...] națională, miza pe diversitate și pe accentuarea specificului fiecărui popor. Prin urmare, conform acestui model, fiecare cultură națională era la fel de valoroasă (Enache 2005: 458).

Dimensiunea religioasă a culturii românești este abordată și din prisma politicului de către intelectualitatea interbelică. Judecățile de valoare emise de personalitățile strânse în jurul „Gândirii” vor emite un nou curent care va cuceri teren și pe plan european. Pamfil Șeicaru surprinde esența noii mișcări:

[...] cugetarea europeană simte tot mai mult nevoia unei noi orientări. Mulțimea traducerilor din romancierii ruși – în special din Dostoievski, prototipul spiritului mistic slav –, poezia lui R.M. Rilke, succesul lui R. Tagore, nu sunt [...] coincidențe [...] războiul [...] a fost și o radicală transformare a spiritului moral [...] gândirea umană a căutat drumuri noi, mai directe, mai sigure, spre infinit. Aici trebuie căutată originea simpatiei care înconjură pe scriitorii mistici. Este necesitatea sufletului omenesc de a găsi, prin artă, contactul cu lumea de dincolo (Șeicaru 1922: 42–43).

Contrar celor afirmate de Pamfil Șeicaru, Mihail Dragomirescu vedea în literatura română a epocii o decadentă tocmai ca urmare a apariției unei noi ideologii, de natură mistică, care avea să ne influențeze:

[...] de pe la 1925, decadența literaturii începe sub influența propagandei străine (mai ales germane). Apar reviste, scriitori: misticul Tagore, germanul Rieke care sunt ideologi mistici. Misticismul, pus în valoare printr-o vocațiune oratorică cizelată, de Vasile Pârvan, își întinde din ce în ce mai mult aripile peste ogorul românesc (Dragomirescu 1929: 1).

Ca o consecință a acestui fapt, se contura necesitatea unei noi direcții proiectată a fi „mântuitoare”, după cum punctează poetul și gazetarul Sandu Tudor într-un articol intitulat *Prolog pentru ceasul acesta*, publicat în revista pe care a fondat-o, „Floarea de foc”:

Peste tot se simte acea arșiță, acea sete a sufletelor râvnitoare [...] focul duhului și paloșul cuvântului să făptuiască viteaz și deplin această lucrare mântuitoare (Tudor 1932–1933: 3).

Această schimbare de direcție a revistei „Gândirea” o constata și G. Călinescu, în cunoscuta sa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, de unde reținem afirmația:

[...] preluând revista „Gândirea” de la Cluj, Nichifor Crainic îi imprimă direcție ortodoxistă. Până atunci problema religioasă nu lipsise scriitorilor făcând parte din cler, însă ea se afla [...] în fază teologală (Călinescu 1941: 801).

Eugen Lovinescu întrevide anumite limite ale revistei:

[...] trecerea ei la București, sub Nichifor Crainic, ea a devenit un organ de luptă și de atitudine literară [...] ea a fost o revistă îngrijită din toate punctele de vedere, care, mai ales la începuturile ei, fără să selecteze talente tinere și să le dea o circulație – poate pentru că n-a avut un critic cu autoritate – a strâns în jur un grup de scriitori de talent. Sub raportul tehnic și chiar al literaturii publicate se poate [...] vedea în „Gândirea” una dintre cele mai bune reviste de după războiu (Lovinescu 1937: 49–50).

Dacă, în opinia scriitorului și filosofului Emil Cioran, „Gândirea” „este indiscutabil cea mai bună revistă care a apărut în România” (Cioran 1932: 1–2), iar Vintilă Horia o cataloga ca fiind „cea mai de seamă [...] în literele românești” (Horia 2000: 1), pentru teologul și scriitorul Dumitru Stăniloae, revista „Gândirea” a reprezentat prima epocă de maturitate a culturii autohtone (Stăniloae 1942: 1). Dintre articolele apărute în Occident, istoricul englez Keith Hitchins vorbește despre „enormul prestigiu literar al revistei” (Hitchins 1996: 324), în vreme ce Basil Munteano o aprecia ca fiind „o publicație elegantă, de o admirabilă ținută literară” (Munteano 1938: 185):

„L’Europe Centrale”, care a apărut la Praga, publică în numărul său de la 30 mai 1931 de Basil Munteano, articolul *A zecea aniversare a Gândirii*; ca publicație se prezintă magnific, calitatea hârtiei ei, tipăritura, planșele lui Demian dau un aspect bogat și rafinat și îi îngăduie să fie pe acest plan cu cele mai bune publicații din Occident (Munteano 1931: 320).

În articolul „*Gândirea*” – *zece ani de spiritualitate românească*, Nae Ionescu evidențiază scopul revistei:

„Gândirea” s-a născut după război, din nevoia de manifestare și de cunoaștere de sine a generației noastre [...] dintru început [...] n-a avut un profil precis [...]. „Gândirea” e singura revistă de atitudine. Ce spunem și ce vrem? Logos–Cuvântul–Gândirea: aceeași afirmare a spiritualității în trei forme deosebite. Iată definiția generației noastre: căutători ai duhului. Și asta explică totul: ortodoxie, naționalism, monarhie, autohtonism-toate sunt caracteristice națiunii noastre (Ionescu 1930: 1).

Dim. Remenco, redactor basarabean la revista rusească „Drumul” a lui Nikolai Berdiaev, îi trimite lui Nichifor Crainic o scrisoare, din care reținem următoarea afirmație: „[...] apariția revistei este o izbândă spirituală a intelectualității românești în aceste vremuri”³.

În aceeași linie, criticul literar Iulian Boldea apreciază dimensiunea spirituală a publicației:

[...] tradiționalist-ortodoxă, revista „Gândirea”, care a impus mai cu seamă poezi și poezie, n-a avut totuși, din punct de vedere ideologic, consecințe ferme în literatură [...] făcea să cadă accentul principal pe spirit (Boldea 2005: 373),

iar Petru Berar face o serie de constatări referitoare la sursa temelor și motivelor religioase:

În ceea ce privește resursele ideologice europene la care apelează Nichifor Crainic și pe care le preia [...] ele sunt redade de filosofia lui Spengler (în Parsifal), de ortodoxismul existențialist al lui Berdiaev și Soloviev, de filosofia istoriei a lui Miguel de Unamuno (Sensul tradiției) și de impresionismul filosofic al lui Keyserling (Berar 1937: 57–58).

Caracteristica esențială a revistei „Gândirea” constă în faptul că și-a dorit crearea unui curent spiritual, modelul fiind cel de tip european. Ideile filozofului Oswald Spengler vor constitui noul model românesc, însă având un conținut original de tip național. Aceasta este direcția de bază a perioadei interbelice, perioadă de maximă înflorire a culturii și spiritualității românești. Toate aceste studii pun în valoare fenomenul gândirist din perioada interbelică, precum și ecoul național și european pe care l-a avut revista „Gândirea” în publicațiile vremii.

Bibliografie

- Bassarabeanu 1932: Dem. Bassarabeanu, *Criza morală*, în „Ramuri”, revistă politică săptămânală, an I, nr. 1, 17 decembrie.
- Berar 1973: Petru Berar, *Promisiuni noi în cercetarea gândirismului*, în „Era socialistă”, an LIII, nr. 23, decembrie.
- Boldea 2005: Iulian Boldea, *Istoria didactică a poeziei românești*, București, Editura Aula.
- Călinescu 1941: George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Semne.
- Cioran 1932: Emil Cioran, „Gândirea”, în „Calendarul”, an I, nr. 238, 4 decembrie.
- Crohmălniceanu 1975: Ov. S. Crohmălniceanu, *O importantă contribuție la cunoașterea literaturii române interbelice*, în „Era socialistă”, an LV, nr. 10, mai.

³ A se vedea scrisoarea integrală, expediată din Chișinău, la data de 30 mai 1931, de către basarabeanul Dim. Remenco lui Nichifor Crainic, publicată în revista „Gândirea”, an XI, nr. 6–8, iunie–august 1931, p. 322.

- Dragomirescu 1929: Mihail Dragomirescu, *Mișcarea literară actuală*, în „Falanga”, an III, nr. 56, 1 iunie.
- Enache 2005: George Enache, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană*, București, Editura Nemira.
- Hitchins 1996: Keith Hitchins, *România 1866–1947*, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București.
- Horia 2000: Vintilă Horia, *Reîntâlnire cu Nichifor Crainic*, în „Jurnalul literar”, nr. 7–8.
- Ionescu 1930: Nae Ionescu, „*Gândirea*” – zece ani de spiritualitate românească, în „Cuvântul”, an VII, nr. 2037, 21 decembrie.
- Lovinescu 1937: Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, București, Editura Socec.
- Munteano 1931: Basil Munteano, *Cronica mărunță*, în „Gândirea”, an XI, nr. 6–8, iunie–august.
- Munteano 1938: Basil Munteano, *Littérature roumaine*, Paris, Editions du Sagittaire.
- Ornea 1980: Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu.
- Petrescu 1930: Cezar Petrescu, *Zece ani. Pe când eram mai tineri*, în „Gândirea”, an X, 12 decembrie.
- Pintea 1992: Emil Pintea, *O țară strânsă într-un borcan*, în „Steaua”, an XLIII, nr. 1, ianuarie.
- Stăniloae 1942: Dumitru Stăniloae, „*Gândirea*” la 20 de ani, în „Telegraful român”, an XC, nr. 5.
- Șeicaru 1922: Pamfil Șeicaru, *O carte tânără. Alexandru Busuioceanu: Figuri și cărți*, în „Gândirea”, an I, nr. 20, 15 februarie.
- Șeicaru 1930: Pamfil Șeicaru, *Zece ani*, în „Curentul”, an III, nr. 1048, 21 decembrie.
- Tudor 1932–1933: Sandu Tudor, *Prolog pentru ceasul acesta*, an I, nr. 1.
- Ulici 1975: Laurențiu Ulici, *O monografie polemică*, în „Contemporanul”, nr. 19, 9 mai.

“Gândirea” Journal– a Systematic Approach of the Religious Dimension of the Romanian Culture in the European Context

This paper is part of the PhD Thesis entitled: “*Gândirea*”: *Mystical-Religious Poetry* and proposes a reevaluation regarding the context of the journal’s appearance on a national and European level, emphasizing the social, cultural, political and spiritual factors. It refers to the context in which “*Gândirea*” journal appeared, namely in the European post war atmosphere. The ideal reflected in publications from France, Italy and Germany was to become common with the Romanian one, motivating a new direction, the spiritual one, seen by the post war generation.

For this purpose, we used as biographical sources a series of articles published in the Romanian and the European press of that time, and also a series of critical and historical studies that had the objective to highlight, on the one hand, the Romanian literature, and on the other hand, the European literature.